

systematische methoden

Het gaat hierbij over de vraag naar God in het spanningsveld tussen filosofie en theologie. Bij systematische methoden ga je op zoek naar de interne samenhang met het oog op de waarheid.

Een grote meerderheid van de mensen gelooft in God. God is eeuwenlang vereerd, maar tegelijkertijd onzichtbaar gebleven. Er is een grote kloof tussen geloof en werkelijkheid. Deze kloof hebben veel theologen en filosofen geprobeerd te overbruggen.

Ook de gewone mens stelt zich vragen: waar kom ik vandaan, wie ben ik, wat gebeurt er als ik dood ga.

Als klein kind vroeg ik me ook af: wie ben ik? Alsof ik wist dat ik meer was dan dat kleine ik. Maar wat is dat 'meer'? Wat is er achter de wereld die wij zien? Is dat God?

De verschillende schrijvers hebben zich op een systematische manier hiermee beziggehouden. Allemaal hebben ze pogingen ondernomen, maar niemand is in staat iets te bewijzen.

We zijn allemaal in ons denken beperkt. Want hoe kan iemand iets zeggen over oneindigheid, als we het in ons denken niet kunnen bevatten. We kunnen in een bepaalde richting denken, zover het verstand het toelaat.

In de middeleeuwse christelijke samenleving stond God nog in het middelpunt van ieders leven en van de samenleving, zelfs van het hele heelal. Met de verlichting, kwam het besef dat de mens het zelf allemaal kan. Door dit besef raakte de mens zijn oriëntatie in het bestaan en in de schepping als geheel kwijt. De mens is nu meer gericht op 'hebben' dan op 'zijn'. Maar de vragen blijven en er blijft een verlangen naar (...) dat nu vaak met materiele dingen wordt opgevuld.

Door de tijd heen zie je hoe de verschillende schrijvers met deze vragen zijn omgegaan. We zijn begonnen met de mysticus Anselmus en we zijn geëindigd met Derrida en Marion, die weer een openheid bieden naar de mystiek.

Waar de God van de dogmatische godsdiensten het mensdom in kampen verdeelt, is de God van de mystici de kracht die het mensdom verenigt.

(Karen Armstrong in *Een geschiedenis van God*)

Omdat de mystiek de beste mogelijkheden biedt in de moderne samenleving wil ik beschrijven hoe Derrida met de vraag naar God omgaat.

Derrida signaleert de noodzaak om te spreken over het onuitsprekelijke. Hij gaat daarover in gesprek met de negatieve theologie van (pseudo) Dionysius.

Om de gedachtegangen van Derrida beter te kunnen begrijpen heb ik er een aantal hoofdstukken uit het boek van Patrick Chatelion Counet: *Over God zwijgen*, bijgenomen, omdat hij ook over de taal filosofie van Derrida schrijft.

Zijn boek neemt ook zijn uitgangspunt in de negatieve theologie. Het centrale begrip hierin is de differentie, de andersheid.

De schrijver geeft in zijn boek een indeling in de verschillende manieren van (bijbel)lezen aan de hand van een Koan uit de Zen traditie, die ik hier graag wil citeren:

Toen meester Hyakujo (Pai-chang, 720-814) zijn einde voelde naderen en moest beslissen wie hem als abt van het Tai-Kuei-Shan klooster zou opvolgen, ontbood hij vier van zijn beste leerlingen. In een verder lege kamer liet hij op een tafel de vaas plaatsen die sinds jaar en dag het heilige der heilige opsierde.

“Zeg mij wat er op deze tafel staat”, vroeg hij zijn leerlingen.

De eerste leerling trad naar voren en, omdat hij het geheugen van zijn oude meester graag te hulp wilde schieten, zei hij: “Dit, geliefde meester, is de vaas uit ons heiligdom”.

De abt knikte instemmend waarop de tweede leerling naar voren trad. Om te laten zien dat hij de verlichting reeds bereikt had, antwoordde hij: “Deze vaas is de Boeddha”.

Hyakujo knikte opnieuw instemmend waarop de derde leerling naar voren trad. Hij sprak: “Deze vaas, dat zijn wij. *Ik* ben die vaas”.

Opnieuw knikte de meester instemmend. Daarop trad de vierde leerling naar voren. Hij schopte het tafeltje onder de vaas vandaan, waardoor deze in gruzelementen op de grond viel. Hij vroeg de andere leerlingen en zijn meester: “Zeg mij wat hier op de grond ligt”.

Een koan is een onoplosbaar probleem, omdat de vraag niet te beantwoorden is.

De postmoderniteit waartoe ook Derrida behoort, onderkent het koankarakter van de werkelijkheid. De vraag naar de werkelijkheid wordt doorgrond als een onbeantwoorde vraag.

De koan geeft de verschillende manieren van (bijbel)lezen aan. De laatste leerling, de postmoderne manier, de versplintering.

Het begrijpen van een tekst, is in de opvatting van Gadamer altijd voorlopig en eindig, de mogelijkheid van ‘beter verstaan’ is altijd aanwezig. Door deconstructie van de taal is er een onafgebroken bezinning op het fenomeen betekenis. Taal kan dus niet uniek zijn, de werkelijkheid is onherhaalbaar.

Maar wat is de werkelijkheid? Mensen denken dat ze precies weten waarover ze het hebben als ze een woord (bijvoorbeeld ‘werkelijkheid’, ‘God’ of ‘het lijden’) gebruiken, maar volgens Derrida dient elk begrip te worden ontmanteld en te worden gedeconstrueerd.

In de postmoderniteit is er ook geen eenheid van het subject, maar een gespletenheid. Het ik bestaat uit veelstemmige zelden die het ‘ik’ deconstrueren en het ik is een knooppunt in de vele uitwendige circuits van verschillende interpretatieve gemeenschappen. Dit betekent dat hoe vaak men bijvoorbeeld ook een evangelie leest, men nooit hetzelfde evangelie leest.

Het idee van zelfbewustzijn en ontwikkeling van eigenheid zou moeten worden ingeruild voor de voortdurende ontdekking van het andere of de andersheid, vindt Derrida.

Door de gespletenheid van het subject ontstaat er een vervaging van grenzen tussen de verschillende interpretatieve gemeenschappen waartoe het ‘ik’ behoort, maar ook tussen wetenschap en andere vormen van kennis en tussen het ik en de ander. Omdat het begrip postmoderniteit verbonden is met mystieke noties als onzegbaarheid, andersheid en onpresenteerbaarheid, kan een evangelie ook postmodern gelezen worden. Het evangelie is dan een antwoord op een vraag die nog gesteld moet worden.

Deconstructie van het subject rekent af met de oude ethiek dat het goed is jezelf in een ander te verplaatsen en vervangt deze door de theoretisch misschien moeilijk in te denken ethische idee dat de ander het zelf bepaalt. Dit vind je ook terug in de ideeën van Levinas.

Het belangrijkste kenmerk van postmoderne tekstopvatting is dat teksten worden opgevat als oneindig gelaagd. De bijbel kan daardoor op verschillende manieren worden gelezen.

Een principe van de taal filosofie wat door Derrida wordt gebruikt is de *différance*. Het is een woord dat iets laat zien wat niet kan worden gezegd. Daarmee komt er aandacht voor het spirituele en mystieke karakter van het oude en nieuwe testament.

Ook is er een herhaalbaarheid, dit is het vermogen van tekens om in telkens nieuwe contexten op te duiken, waarmee hij bedoelt dat een tekst eigenlijk niets betekent. Een tekst is alleen het omhulsel.

En hiermee komen we uit bij het 'zijn'.

"In den beginne was het woord" (Joh 1,1) is de krachtigste verwoording van het principe van de herhaalbaarheid. Door het Woord pre-existentieel te verklaren, voorafgaand aan het 'zijn', maakt Johannes van alles wat mensen zeggen een citaat van deze pre-existentiële Logos. De Logos is het kader, de absolute grens, waarbinnen gesproken wordt, aldus Patrick Chatelion Counet.

Van hieruit komt ook Derrida bij de negatieve theologie. Hij gaat een gesprek aan met de negatieve theologie van Dionysius. Negatieve theologie belooft over God niet te spreken. Alleen het 'spoor', de *différance*, is aan te geven, het is noch dit noch dat, noch zintuiglijk waarneembaar noch intelligibel, noch positief noch negatief, noch aanwezig noch afwezig. God zou niet alleen het einde, maar ook de oorsprong zijn van deze werkzaamheid van het negatieve. God zou de waarheid zijn van elke negativiteit. De negatieve theologie komt uit bij een wezen voorbij het zijn, God zonder het (te) zijn. Een hoogste zijnde dat onvergelijkbaar blijft met het zijn van al wat is, dat niets *is*, noch aanwezig noch afwezig enz.

Maar vooral in de mystiek wordt gesproken over de aanwezigheid, tot aan de vereniging met God toe. Dit kan volgens Derrida niet. Datgene waarover men niet kan spreken, daarover moet men zwijgen.

Er zou dan een 'plek' moeten zijn waar God te vinden is. Een plek waar de lijn vanuit het menselijke door de lijn vanuit het onuitsprekelijke getroffen wordt. Maar die is niet aan te wijzen, want met het aanwijzen is het niet meer God die zich toont, maar wordt het door een mens bepaald. Derrida kan die plek alleen in verbinding brengen met het 'spoor' in de belofte die de taal zelf is en daarmee als geheim.

Ook Levinas en Marion zijn het met Derrida eens dat je God niet kunt 'denken' in bijvoorbeeld een beeld of een concept. Het beeld van God is er alleen als 'spoor'.

Voor alle drie geldt: Eenmaal gedefinieerd als de Totaal Andere, valt er over God niet zoveel meer te zeggen. Ze richten hun aandacht op het 'meer dan het denken'.

Levinas' filosofie is een voortdurende poging het andere te denken zonder dat het door dit denken zelf, wordt ingekapseld. Het denken in termen van 'zijn', het ontologisch denken, maakt dit onmogelijk. Hij gaat op zoek naar de oneindigheid in de ander. Hij ziet dit als een verlangen, dit betekent de eindeloosheid en onbevattelijkheid van het andere in zijn hoedanigheid laten.

Ook bij Marion geldt; als je God denkt ontstaat er fixatie, een 'idool'. Hij heeft liever 'icoon', iets dat er al voor mij was en op mij toekomt wanneer ik me er ontvankelijk voor maak.

Het komt van buiten, als een oververzadiging (saturated phenomenon), de onbegrijpelijkheid komt niet van een gebrek, maar van een teveel.

Met deze laatste schrijvers is het denken veranderd. Het denken is omgekeerd. Niet meer vanuit het ik, maar vanuit de ander, of het andere. Het is 'meer' dan denken. Je wordt erdoor geraakt, waardoor er een verlangen ontstaat. De ander bepaalt daarmee het 'ik'.

En daarmee zijn we dan ook weer bij Anselmus gekomen, die het ook heeft over dat *Gij iets zijt waarboven niets groters gedacht kan worden*. Anselmus denkt niet zo als de vorige drie (hij leefde in een heel andere tijd), maar eigenlijk zegt hij hetzelfde. Zijn denken komt van het Platoonse denken, waar ook Derrida het over heeft: het goede overkomt een mens.

Het woord God is denken, ook geloven heeft met denken te maken. Maar hij kan niet ontkomen aan het inzicht (dat Gij zijt). Hij gaat uit van (denken van) het hart, daarna probeert hij met redeneren zijn gevoel te bewijzen.

De meeste andere schrijvers zijn vooral bezig met het 'ik' en het zelfbewustzijn van het 'ik'. Ze denken vanuit het ik, vanuit de eigen ervaringen. Hoe ver kan ik met mijn denken komen. God is bij deze schrijvers ook verheven boven de mens. De mens is een beperkt wezen dat met zijn denken God niet kan bewijzen (Kant). Kant geeft de grenzen van de rationaliteit aan.

Bij Schleiermacher verandert het bewustzijn van de mens. Hij beschrijft hoe de mens een 'zijn' is en een 'geworden zijn'. Dit 'geworden zijn', geeft een gevoel van afhankelijkheid door het ontvankelijk zijn. Dit is de relatie tot God.

Voor Feuerbach is het bewustzijn het ideale bewustzijn, het ideale menszijn als soort in vrede levend. Het individu overstijgend ideaal. Volgens hem verplaatsen christenen hun bewustzijn buiten zichzelf. Zijn stelling is: Zoals de mens is, zo is zijn God.

Zijn filosofie gaat uit van de mens. Zoveel te beter de mens, zoveel te beter zijn God. Ieder mens heeft zijn God, zijn hoogste wezen in zichzelf.

Ik denk dat hij met deze gedachtegang niet eens zover van Derrida verwijderd is. Voor Derrida heeft ieder 'ik' zijn eigen 'waarheid', zijn eigen 'werkelijkheid', zijn eigen God. Bij Derrida word je geraakt door het oneindige, de andere. Je ik wordt bepaald door de ander. De gedachtegang is andersom, maar komt op hetzelfde neer volgens mij.

Na al deze schrijvers bestudeerd te hebben, kan ik niet zeggen wat de beste methode is. Ieder heeft zijn eigen waarheid beschreven, met zijn eigen beperkingen. Met de rationaliteit alleen kom je er niet. Je hebt ook andere methodes nodig.

Ieder mens heeft zijn eigen 'waarheid'. Het heeft te maken met jezelf. Je wordt ergens door geraakt, dat wil zeggen, het wordt herkend door het goddelijke in jezelf.

Vanuit de versplintering schep je je eigen werkelijkheid.

Een goeroe zei eens tegen zijn leerling: *"We zien allemaal de eeuwigheid in elke richting, maar we geven er de voorkeur aan haar op te delen in stukjes tijd en ruimte"*.

Zolang de mens niet in staat is de oneindigheid of de eeuwigheid te begrijpen, zullen mensen worstelen met de vraag naar God.